

СУТНІСТЬ СЕНСОРНОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ДИТИНИ РАНЬОГО ВІКУ

Наталія Кащук

магістрант,

Актуальність. Однією з основних проблем сьогодення є створення умов для своєчасного повноцінного фізичного, психічного й духовного розвитку кожної дитини, формування її життєвих компетентностей. У зв'язку із цим одне з головних завдань педагога полягає в тому, щоб створити умови для самостійного розвитку дитини, прояву її особистісного потенціалу. Базовий компонент дошкільної освіти, Коментар до Базового компонента, Базова програма розвитку дітей дошкільного віку «Я у світі» виокремлюють сенсорний розвиток як базову основу формування всіх ключових компетентностей дитини дошкільного віку.

Аналіз літературних джерел. Проблема сенсорного розвитку дошкільників перебуває в центрі уваги багатьох вчених, як психологів (Л. Венгер, О. Запорожець, В. Зінченко, Є. Ігнат'єв, В. Мухіна), так і педагогів (В. Аванесова, М. Поддяков, Н. Сакуліна, Є. Тихеева, О. Усова, Є. Фльоріна). Сенсорний розвиток дитини - це розвиток її сприйняття й формування уявлень про зовнішні властивості предметів: їхню форму, колір, величину, розташування у просторі, а також запах, смак тощо. Значення сенсорного виховання в ранньому віці важко переоцінити. Саме цей вік найбільш сприятливий для вдосконалення органів чуттів, накопичення уявлень про навколишній світ. Видатні зарубіжні спеціалісти в галузі дошкільної педагогіки (Ф.Фребель, М.Монтесорі, Ж.-О. Декролі), а також відомі представники дошкільної педагогіки та психології (С.Русова, Є.Тихеева, О.Запорожець, О.Усова, Н.Сакуліна та ін.) справедливо вважали, що сенсорне виховання, спрямоване на забезпечення повноцінного сенсорного розвитку, є однією з базових компетентностей дитини раннього віку.

Відомий російський фізіолог, доктор медичних наук М.Щелованов називав ранній вік «золотою порою» сенсорного виховання. Уже з раннього віку діти зустрічаються з різноманіттям форм, кольорів та інших властивостей речей,

зокрема іграшок і предметів домашнього вжитку. Знайомляться малюки й з живописом, музикою, скульптурою. Проте коли засвоєння відбувається стихійно, воно часто виявляється поверхневим, неповноцінним, не відповідає сенсорній культурі, що склалася у суспільстві. Сучасний етап розвитку дошкільної освіти характеризується пошуком нових підходів у педагогічній теорії та практиці. Національною доктриною розвитку освіти в Україні XXI століття, Базовим компонентом дошкільної освіти визначено, що особливої уваги потребує розвиток дитини як особистості, яка формується, засвоєння нею всього розмаїття досягнень суспільства та здатності використовувати набуті знання, уміння та навички в самостійній пізнавальній і творчій діяльності.

Доведено, що сенсорне виховання виступає обов'язковим складником розвитку дитини, яка потребує усвідомлених дій з боку вихователів, що підтверджується наявністю значної кількості методичного та практичного матеріалу (Д. Альтхауз і Е. Дум, Л. Артемова, А. Бондаренко, Л. Васильєва, Н. Венгер, Т. Доронова, В. Котирло, С. Кулачківська, С. Ладивір, З. Максимова, Л. Олійник, Е. Пілюгіна, Л. Сисуєва). Проте в практиці дошкільної освіти сенсорне виховання дітей раннього віку, зокрема і засобами створеного насиченого предметно-розвивального середовища, здійснюється нецілеспрямовано.

Постановка проблеми. Відтак, виявилися протиріччя: між потребою всебічного сенсорного розвитку дитини як передумови її розумового виховання і недостатнім відображенням цього напрямку в змісті й завданнях роботи вихователів у дошкільних навчальних закладах; між ефективністю сенсорного розвитку дитини засобами створеного предметно-розвивального середовища і відсутністю науково обґрунтованого методичного забезпечення цього процесу. Таким чином, ми визначили напрямом нашого дослідження – з'ясувати специфіку сенсорного виховання дітей дошкільного віку взагалі та особливості його оптимізації на засадах створення предметно-розвивального середовища.

Основна частина. Період перших трьох років є часом найбільш інтенсивного фізичного та психічного розвитку дітей. У цьому віці за відповідних

умов у дитини розвиваються різноманітні здібності: мовлення, удосконалення рухів тощо. Починають формуватися моральні якості, складатися риси характеру. За допомогою дотику, м'язового відчуття, зору збагачується сенсорний досвід дитини. Вона починає розрізняти величину, форму й колір.

У ранньому віці сприйняття, як і в періоді немовляти, залишається дуже недосконалим. Дитина не може послідовно оглянути предмет і виділяти різні його аспекти. Вона вихоплює якусь найбільш яскраву ознаку й, реагуючи на неї, упізнає предмет. Саме тому на другому році життя дитина із задоволенням розглядає картинки, фотографії, не звертаючи увагу на просторове розташування зображених предметів. У цьому віці дитина однаково добре впізнає зафарбовані й контурні об'єкти, а також об'єкти, пофарбовані в незвичайні кольори. Це свідчить про те, що кольори ще не стали для неї важливою ознакою, яка характеризує предмет.

Розвиток предметної діяльності в ранньому віці ставить дитину перед необхідністю виділяти й ураховувати в діях саме ті сенсорні ознаки предметів, які мають практичну значимість для виконання дій. Засвоєння нових орієнтувальних дій дозволяє дитині виконувати завдання, що передбачають вибір за зразком, який виступає при цьому міркою. Таке завдання є значно складнішим для дитини, ніж просте впізнання, оскільки вона розуміє, що існують предмети, яку мають однакові властивості. Вибір за зразком утруднюється, якщо маляті запропонувати багато різноманітних предметів або таких, що пофарбовані в різні кольори, мають складну форму й утворені з кількох частин. Отож, спочатку діти вчаться добирати предмети за формою, далі за величиною й лише потім за кольором, тобто нові дії сприйняття вони засвоюють насамперед стосовно більш знайомих і більш важливих з точки зору практичної діяльності ознак.

Л. Венгер і О. Запорожець визначили сенсорний розвиток як розвиток сприймання дитини та формування уявлень про зовнішні властивості предметів і явищ: величину, форму, колір, положення в просторі, а також про запах, смак, звук тощо. Л. Венгер виокремив і дослідив два шляхи засвоєння системи сенсорних еталонів – перцептивний та інтелектуальний. Перцептивний шлях став

основою розробки способів сенсорного виховання дітей раннього й молодшого дошкільного віку.

Сучасна педагогічна наука визначає зміст сенсорного виховання, виходячи, зокрема, із даних психології. Він ґрунтується на основі принципу збагачення та поглиблення шляхом формування в дітей (починаючи з раннього віку) широкого орієнтування в навколишньому світі. Поряд зі спеціальним ознайомленням із кольором, формою, розміром предметів слід удосконалювати звуковий аналіз мови, формувати музичний слух, розвивати м'язово-суглобову чутливість тощо. Ці вміння відіграють важливу роль у здійсненні музичної, образотворчої, трудової діяльності, у мовленнєвому спілкуванні. Навчання сенсорних дій поєднується з різними видами діяльності, що забезпечує життєву придатність сенсорних знань та вмінь. Водночас сенсорне виховання передбачає спеціальну роботу щодо ознайомлення дітей із сенсорними еталонами, а також спеціальними способами зіставлення якостей предметів із засвоєними зразками, тобто способами обстеження предметів.

Сучасні дослідники приділяють значну увагу проблемі сенсорного виховання. Для дітей раннього віку вони пропонують спеціально організовані заняття із сенсорного виховання. Спочатку ця робота передбачає накопичення сенсорних уявлень, створення навколишнього середовища дитини (мовні й немовні звуки, різноманітні й достатні за кількістю зорові враження), а також спеціальні заняття із сенсорного виховання (на першому році життя). Надалі проводяться заняття, у яких використовують дидактичні ігри та вправи зі спеціально виготовленими наочними матеріалами (вкладки й решітки, кольорові палички, дидактичні столики тощо). Подальший сенсорний розвиток здійснюється під час малювання, елементарного конструювання, у повсякденному житті.

Усвідомлюючи важливість та складність завдань, які стоять перед педагогами, вихователі у своїй роботі визначають такі основні напрямки:

- розвиток дрібної моторики руки;

- формування системи сенсорних еталонів;
- формування психічних процесів;
- активізація словника дітей;
- створення розвивального середовища;
- розвиток розумових операцій;
- розвиток комунікативних здібностей;
- розвиток координації рухів;
- формування навичок саморегуляції;
- робота з батьками та педагогами.

У роботу з ознайомленням дітей із властивостями предметів насамперед слід включати виокремлення кольору, форми, величини як особливих властивостей предметів, без чого не можуть бути сформовані повноцінні уявлення. Спочатку, коли діти ще не володіють загальноприйнятими еталонними уявленнями, виокремлення властивостей відбувається за допомогою співвіднесення властивостей предметів із засвоєними еталонами.

Цілеспрямований розвиток сенсорних здібностей проходить такі етапи:

1. Етап формування сенсорних еталонів та стійких, закріплених у мовленні уявлень про кольори, геометричні фігури та співвідношення між величинами кількох предметів.

2. Етап вивчення способів обстеження предметів, а також набуття уміння розрізняти їхню форму, колір та розмір і виконувати щоразу складніші окомірні дії.

3. Етап розвитку аналітичного сприймання: уміння орієнтуватися в поєднанні кольорів, аналізувати форму предметів, виділяти окремі вимірювальні величини.

Як і інші педагогічні науки, сенсорне виховання має свої принципи організації. Тематичне планування матеріалу проводиться протягом року та узгоджується із сезонними явищами, а також із програмою ознайомлення з навколишнім.

Важливим чинником у плануванні занять та повсякденної роботи є ознайомлення дітей з кольором, формою, величиною предметів є принцип послідовності, що передбачає поступове ускладнення завдань. Це ускладнення йде від елементарних завдань на групування однорідних предметів за різними сенсорними якостями до співвіднесення різнорідних предметів за величиною, формою, кольором і далі до врахування цих ознак і властивостей в образотворчій та елементарній продуктивній діяльності.

Під час навчальної форми організації сенсорне виховання планують у тісному взаємозв'язку з усіма іншими видами роботи.

Засобами реалізації сенсорного виховання в сучасній системі навчально-виховної діяльності є заняття та міні-заняття; дидактичні ігри та вправи; пошуково-дослідницька діяльність; спостереження та екскурсії; сюжетно - рольові ігри.

Принципом послідовності обумовлюється й ознайомлення дітей спочатку із цілком відчутними сенсорними властивостями – величиною й формою предметів, які можна обстежувати шляхом обмацування, а вже потім із такою сенсорною властивістю, як колір, орієнтування на яку можливе тільки в плані зорового сприйняття. Передбачене також послідовне ознайомлення дітей спочатку з очевидними відмінними ознаками предметів (круглою – квадратною формою, червоним – синім кольором), потім із більш близькими (круглою – овальною формою, жовтим – жовтогарячим кольором).

Важливим принципом організації процесу навчання є систематичність. Робота із сенсорного розвитку, так само як і формування вмінь, повинна проходити систематично. Особливої уваги потребує питання про повторюваність занять: період раннього дитинства характеризується надзвичайно швидкими темпами розвитку, і до кожного вікового мікроперіоду слід підходити диференційовано. Заняття на повторення має відрізнятися від основного заняття. Проста повторюваність одних і тих самих завдань може призвести до механічного

, ситуативного запам'ятовування, а не до поступального розвитку розумової активності на заняттях.

Опанування нових орієнтовних дій призводить до того, що сприйняття стає більш детальним, повним і точним. Дитина сприймає предмет із погляду різних властивих йому ознак. Отож, визначаючи особливості сенсорного розвитку дітей раннього віку, слід виділити такі пункти даного вікового періоду:

- складається новий тип зовнішніх орієнтувальних дій примірювання, а пізніше – зорове співвіднесення предметів за їхніми ознаками;
- з'являється уявлення про властивості предметів;
- засвоєння властивостей предметів визначається їхньою значимістю в практичній діяльності;
- розвиток фонематичного слуху, необхідного для спілкування з дорослим, має своїм наслідком сприйняття всіх звуків рідної мови.

Вивчення періоду раннього дитинства (до трьох років) становить період сенсомоторних передеталонів, коли дитина відображає лише окремі властивості предметів, що мають істотне значення для безпосереднього рухового застосування (деякі якості форми, величину предметів, відстань тощо).

Все вищезазначене дозволяє говорити про надзвичайну актуальність та значущість сенсорного виховання дітей в ранньому віці, необхідність максимального врахування психофізіологічних особливостей розвитку дитини в процесі створення оточуючого її предметно-ігрового середовища.

Література:

1. Венгер Н. Б. Об усвоении ребенком систематизации внешних свойств предметов / Н. Б. Венгер // Вопросы психологии, 1970. – № 4. – С. 77–86
2. Малікова Ю. В. Сенсорне виховання у спадщині видатних педагогів минулого / Ю. В. Малікова // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського : зб. наукових праць. – Одеса: ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2005. – № 3-4. – С. 151–153.

3. Олійник Л. М. Формування уявлень про властивості і співвідношення предметів у дітей раннього віку: дис. на здобуття наук. ступеня кандидата пед. наук: 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» / Олійник Лія Миколаївна. – К., 2005. – 209 с.

4. Пилюгина Э. Г. Занятия по сенсорному воспитанию (с детьми раннего возраста): Пособие для воспитателей д/с / Пилюгина Эмма – М.: Просвещение, 1983. – 96 с.